

Moerasvogels, rietvogels, rietbeheer en vloedvlaktesoorten

Verlag Veldwerkplaats Laagveen & zeelei en Rivierenlandschap
Tetjehorn, 23 april 2009

*Inleiders: Jan van der Winden en Rogier Verbeek (Bureau Waardenburg) en Leon Luijten
(Staatsbosbeheer)*

Allerlei bedreigde en kwetsbare vogelsoorten als baardman, snor, roerdomp, purperreiger, grote karekiet, rietzanger en porseleinhoen leven in riet (landriet, waterriet, rietzomen en rietland) en op vloedvlakten (oevers van rietmoeras en vennen). Deze vogelsoorten zijn een belangrijke groep onder de vele moerasvogelsoorten. De belangrijkste knelpunten voor moerasvogels in ons land hebben te maken met het beheer van water en vegetatie, maar ook de schaal, verbinding en kwaliteit (veroudering) van moerasvegetaties. Het blijkt in de praktijk dat gericht beheer snel en veel succes geeft.

Tijdens de veldwerkplaats kwamen een aantal vuistregels en concrete aanbevelingen aan de orde voor het noodzakelijke moerasoppervlakte, habitateisen van de soorten en de positieve en negatieve punten van peilfluctuaties. De vuistregels zijn resultaat van onderzoeksgegevens die vertaald zijn in beheermaatregelen onder bepaalde omstandigheden (waterpeil, waterkwaliteit, aanwezige biotopen etcetera). Ook werd met voorbeelden duidelijk gemaakt wat nu de verschillende moerastypen inhouden en hoe je in het veld kan inschatten welke typen voor moerasvogels van belang zijn.

Beheersvragen

We beginnen een inventarisatie van beheersvragen die leven in de groep:

- Welk waterpeil moet een gebied hebben. Moet dit omgekeerd peil zijn of het winter- en zomerpeil volgen? Verander je dit in stappen of in één keer?
- Wat is het effect van het afmaaaien van overjarig riet? Hoe kan ik het riet laten staan zonder dat het gaat rotten en hoe krijg je de strooiselophoping weg?
- Het rietbeheer voor moerasvogels en voor flora is tegenstrijdig, hoe los ik dit op?
- Staat recreatie gelijk aan verstoring?

Verlandingstypen

Jan van der Winden en Rogier Verbeek van bureau Waardenburg geven in twee presentaties een situatieschets, de problemen en aanbevelingen.

Situatieschets

In Nederland is ongeveer 45.000 hectare moeras aanwezig waarvan de helft verlandingstypen zijn waar typische moerasvogels voorkomen. Veel van de vogels staan op de Rode Lijst, zoals Grote karekiet, Kwak, Woudaap, Zwarte stern. Moeras is in Nederland een bedreigd landschapstype door onder andere drooglegging, watervervuiling, veroudering van moerassen, (recreatieve) inrichting en afname van

natuurlijke dynamiek. Naast de afname van biotoop worden moerasvogels bedreigd door verstoring (onder andere recreatie) en door de toegenomen toegankelijkheid voor predatoren. Binnen de Ecologische Hoofdstructuur is er zo'n 25.000-30.000 hectare nieuw moeras voorzien. Daarnaast is er veel aandacht voor natuurlijk peilbeheer, echter de realisatie van deze twee doelen is tot op heden beperkt.

Problemen

In Nederland is er te weinig (dynamisch) moerashabitat. Hierdoor is er te weinig nesthabitat en zijn er weinig rustige gebieden waardoor er te veel verstoring plaatsvindt in de jongenfase. Daarnaast is er te weinig variatie in prooien voor de jongen. Ook is er door de afgenomen dynamiek een betere toegankelijkheid van de moerassen voor predatoren. Dit heeft allemaal negatieve effecten op de moerasvogelstand. Moerasvogels zijn te vinden in verschillende habitats binnen de (riet)moerassen. Hierdoor zijn de soorten ook gevoelig voor specifieke verstoringen. Hieronder een kort overzicht van een aantal kenmerkende moerasvogels met de stand van zaken.

Krooneend - Beperkende factoren voor de Krooneend zijn de afname van waterplanten en steile oevers zoals beschoeiing. Vooral in de jaren zeventig nam de populatie af toen een ziekte zorgde voor een massale sterfte onder waterplanten. De Krooneend maakt nu een opmars in de randmeren door een toename in de hoeveelheid waterplanten en minder steile oevers. Vooral deze langzame overgangen zorgen voor een toename in insecten en daarmee voedsel.

Blauwborst - Sinds de jaren zeventig, tachtig gaat beter met de Blauwborst, vooral door de toename van ruige droge rietlanden. Deze toename is echter weer slecht voor andere moerasvogels.

Zwarte stern - Sinds 1930 is het aantal Zwarte sterns in Nederland teruggelopen met 90%. Vooral in agrarisch gebied was dit het geval. Dit kwam onder andere door verstoring zoals het maaien van slootranden. Het uitzetten van vlotjes heeft enigszins geholpen maar niet voldoende.

Grote karekiet - De Grote karekiet leeft voornamelijk in waterriet. Troebel water en de afname van waterriet door tegennatuurlijk peilbeheer zijn belangrijke oorzaken voor de afname van deze moerasvogel. Het volgen van de natuurlijke peilen en creëren van nieuw moeras zal een positieve impuls geven aan het aantal grote karekieten.

Baardman - De afname van natte rietlanden, de beperkte dynamiek en de kleine moeraselementen zijn de drie grootste problemen voor de Baardman. De vogel vaart goed bij inundatieriet met veel poelen. Meer moeras en een natuurlijk peilbeheer zijn oplossingen voor deze problemen.

Roerdomp - De Roerdomp heeft voor een toename natuurlijke waterpeilen nodig, nieuw moeras en meer winterhabitat. Op dit moment zijn de grootste problemen de afname van natte rietlanden, te kleine moerasedementen en de kleine hoeveelheid muizen.

Woudaap - De Woudaap heeft niet alleen last van de afname van waterriet en toename van troebel water in Nederland, maar ook van de droogte in Afrika. De problemen in Nederland kunnen worden opgelost door de natuurlijke peilen te volgen en nieuw moeras aan te leggen.

Diverse maatregelen nodig

Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt dat de habitatproblemen van de ene soort zorgt voor een toename van de andere soort. Denk aan de toename van droge rietlanden, die goed is voor de blauwborst, maar slecht voor bijvoorbeeld de woudaap en de roerdomp. Om toch voor vele soorten een goed habitat te creëren zijn er binnen een gebied diverse maatregelen op maat nodig.

Duurzaam maaibeheer - Het maaien van riet is onmisbaar om de verbossing van het moeras tegen te gaan. Het riet heeft echter ook een economische waarde. Het probleem ligt vooral in het feit dat het riet dat een hoge ecologische waarde heeft toevallig ook het riet is dat de hoogste commerciële waarde heeft. De economische belangen wegen soms zwaarder dan de ecologische belangen, hier moet een balans in ontstaan. Duurzaam maaibeheer is nodig en mogelijk. Aanbeveling: 20% goed rietland jaarlijks ongemaaid laten met enkele grote overjarige eenheden voor de lepelaar en purperreiger.

Verstoring en slootbeheer - Moerasvogels zijn gevoelig voor verstoring, vooral jonge vogels. De Zwarte stern nestelt bijvoorbeeld in sloten in agrarisch gebied. De jongen blijven in het nest tot ze vliegvlug zijn. Bij lichte verstoring vlucht een jong en komt na enige weer terug op het nest. Bij een ernstige verstoring vlucht een jong definitief weg. Dit is zeer slecht voor het broedsucces. De verstoring bestaat voornamelijk uit maaien vlak bij de nesten (herrie) en predatoren. Een van de maatregelen is een strook vegetatie langs de slootranden te laten staan totdat de jongen vliegvlug zijn, dit komt het broedsucces erg ten goede.

Natuurlijk waterpeilverloop - Wanneer het natuurlijke waterpeilverloop wordt gevolgd ontstaan er meer extremen. Periodes met meer en met minder water wisselen elkaar af en er is veel meer fluctuatie. Deze dynamiek is te zien op maandbasis maar ook zijn er verschillen tussen de jaren. Door een natuurlijke dynamiek zal er vaker een gebied (langzaam) droogvallen en dat is noodzakelijk. In drooggevallen gebieden krijgt het riet de kans nieuwe spruiten te vormen daarnaast krijgt het gevallen rietmateriaal (droogstof) de kans te mineraliseren. Zo wordt de strooiselophoping tegengegaan.

Aan de andere kant ontstaan er ook overstromingsvlaktes die bijvoorbeeld zeer interessant zijn voor de Purperreiger en het Porseleinhoen. Uit onderzoek blijkt ook dat het niet noodzakelijk is in het gehele gebied het natuurlijke peil te herstellen en te volgen. Indien dit op specifieke plekken binnen een groter gebied wordt gedaan kan dit al grote resultaten opleveren. Uiteraard verschilt dit per gebied.

Kunstmatig peil - Indien de beheerder het waterpeil bepaalt, is het nodig om het natuurlijke verloop wel te volgen: in de zomer lagere waterstanden en in de winter hogere. Per gebied kan dit peil fluctueren tot wel 1 meter. Dit is afhankelijk van je gebied. In een zeer vlak gebied zal je fluctuatie minder groot hoeven te zijn, maar houd altijd minimaal zo'n 30 cm verschil aan tussen zomer- en winterpeil.

Beheer afhankelijk van doel - Het meest belangrijke is wellicht vooraf te bepalen wat je doelsoorten zijn, wat je doeltype is en hoe vaak je wilt ingrijpen. Afhankelijk hiervan neem je je maatregelen. In het geval van strooiselverwijdering bijvoorbeeld zijn er diverse maatregelen. Is het doel een goede rietooft dan dient iedere 5 jaar het strooisel weggebrand en/of een kleine laag geplagd te worden. Vanuit natuurontwikkelingspunt kun je ervoor kiezen om om de 10-15 jaar te plaggen of te branden. Je kunt er ook voor kiezen om onder de boezem te plaggen en terug te gaan in de successie. In dat laatste geval hoef je tot 30 jaar niets meer te doen, dan 'reset' je het systeem.

Praktijkvoorbeeld 't Twiske

Jan van der Winden geeft nog een praktijkvoorbeeld van maatregelen die in 't Twiske zijn genomen om voormalige landbouwgrond om te zetten naar moerasgebied. 't Twiske is een laagveengebied in Noord-Holland dat ooit landbouwgebied was. Op dit moment is het een recreatiegebied waarin geëxperimenteerd wordt met laagpeilen. Na herinrichting is er moeras ontstaan, maar door verruiging is er een afname van vogels.

Tussen 1999 en 2005 zijn er diverse maatregelen genomen om het gebied weer aan bepaalde habitateisen te laten voldoen. Zo is de opslag en ruigte verwijderd en de toplaag afgegraven. Daarnaast zijn er sloten gegraven en is er een natuurlijk waterpeil ingevoerd. Ook wordt er gebruik gemaakt van gefaseerd maaien.

Dit resulteerde in een jonge moerasvegetatie met veel randlengte water – riet en een diverse leeftijdsopbouw. De diverse maatregelen zorgden ook voor een aanzienlijke toename van diverse moerasvogels in het gebied.

Het zomerpeil is 15 cm lager dan het winterpeil, maar die verschillen mogen groter zijn. In plas-drassituaties breidt het riet zich uit door middel van wortelstokken. Het ondiepe water in de zomer is uitermate geschikt voor de grote lisdodde wat een zeer interessante habitat is voor moerasvogels. Een minimale slootdiepte van 80 cm is wel nodig, 50 cm

groeit te snel dicht. Zorg dat je met maaien op tijd klaar bent en zorg dat 25% van het riet blijft staan.

Om soorten te krijgen daar waar je ze wilt hebben is het nodig om de beperkende factoren aan te pakken, dit vereist maatwerk. Schaal en dynamiek zorgen voor verjonging en dit is noodzakelijk om het systeem zo levend mogelijk te houden. Wat er vooral nodig is, is kennis, durf, ruimte en geld.

Tetjehorn

Na deze presentaties vertelt Leon Luijten van Staatsbosbeheer het een en ander over het gebied Tetjehorn, een voormalig landbouwgebied van ongeveer 160 hectare. Tien jaar geleden zijn de eerste natuurontwikkelingsmaatregelen genomen. In de zomer vallen grote delen van het gebied bijna droog. Het winterpeil is -1.90 meter NAP, het zomerpeil is ongeveer 60 cm lager. In delen van het gebied overheerst de pitrus. Daar is nu hoog water opgezet waardoor een groot deel van de pitrus verdwijnt en er riet voor in de plaats komt. Een deel van de pitrus blijft staan wat een mooi moeraslandschap oplevert waar Dodaars zit. In andere delen groeit er veel riet vanuit de sloten en kwamen er wilgen te staan. Door hier 80 cm water op te zetten is de wilg nu aan het afsterven. Een deel van het riet staat nu op 1 meter water. Doel van het gebied is moeras te creëren met alles wat daarbij hoort.

Het aangelegen meer heeft een stabiele waterstand die hoger is dan in het moerasgebied. Wanneer het moerasgebied te droog wordt, kan er water vanuit het meer worden ingelaten, maar dit is in 10 jaar tijd slechts eenmaal gebeurd. Een directe open verbinding met het meer is niet mogelijk omdat het waterpeil van het meer te hoog is. Op een aantal plekken wordt een soortenarm veenmosrietland gestimuleerd. Door aangepast maaibeheer in de zomer en afvoer van het strooisel wordt een voedselarm systeem gecreëerd.

Daarnaast komt op een aantal plekken de muskusrat voor, een goede beheerder, deze wordt dan ook met rust gelaten. Het deel van het gebied dat nu grasland is, is een goed foerageergebied voor ganzen.

Het veld in

Bij de ingang van het gebied valt de weidsheid maar ook de afwisseling in het gebied op. Het gebied is droog, maar minder droog dan enige tijd geleden toen zelfs de wat grotere plassen op enkele stukken na droog stonden. Het gebied is afhankelijk van de regen, want zoals gezegd is in tien jaar tijd slechts eenmaal water vanuit het meer ingelaten. Het eerste stuk gaat door grasland dat begraaasd wordt door diverse soorten

ganzen. De plassen die in de winter vol staan bieden nu plek aan tientallen eendachtigen. De tocht gaat verder naar nat rietmoeras waar we de Roerdomp horen, de Kleine karekiet zien en twee Bruine kiekendieven. Voor het oog van de gehele groep geeft het mannetje in de lucht een prooi over aan het vrouwtje. De wandeling gaat verder naar de dijk die het gebied scheidt van het grote meer. Door de stabiele waterstand in het meer zijn er grote plekken waar het riet schade oploopt. De verwachting is dat na verloop van tijd het riet daar verdwijnt door de aanhoudende erosie door het water. We zien ook nog enkele weidevogels zoals Kieviten en Gele kwikstaarten.

Afsluiting

Na afloop heeft een aantal beheerders adviezen voor het gebied. Dit gebied is nu tien jaar oud en stabiel. Het is een goede basis om verdere stappen te ondernemen. Dit betekent een hoger peil creëren met meer diepe slootjes. In vier jaar tijd moet er zo'n 20 cm meer water op kunnen komen. Dit gaat dan ten koste van het oppervlakte grasland. Ook mag het gebied best een keer goed droogvallen. Over het algemeen is het een mooi gebied waar veel potentie in zit. Met wat finetuning wordt het echt een parel.

Het gesprek leidt ook tot een algemene discussie over de beschikbaarheid van middelen en de manier waarop je een moerasgebied creëert. Vaak wordt nieuwe natuur gemaakt op oude landbouwgronden. Deze gronden zitten vol met stikstof en fosfaten waardoor natuurontwikkeling lang duurt. Het afmaaien en wegvoeren van strooisel is dan een oplossing maar dit duurt ook erg lang. Om snellere resultaten te verkrijgen is het mogelijk beter om dieper af te graven. Je zit hier dan echter met hoge kosten en een logistiek probleem want een tiental centimeters meer afgraven over 160 hectare is erg veel grond.

Je moet van te voren goed afwegen wat je doel is. Indien je moerasvogels wilt, met dit gebied als voorbeeld, dan doe je het prima. Moerasvogels, water, structuren en voedsel is er genoeg. Als je ook bijzondere planten wilt hebben is dat veel moeilijker. Je kan bijvoorbeeld denken aan bloemrijke hooilanden waardoor er veel insecten komen. dit vraagt dan weer andere inspanningen. Eindconclusie is dat er altijd veel mogelijk is in gebieden maar dat het inspanning, geld en maatwerk vraagt.

Antwoorden op de vragen vooraf

Vraag: Welk waterpeil moet een gebied hebben. Moet dit omgekeerd peil zijn of het winter en zomerpeil volgen. Verander je dit in stappen of in één keer?

Antwoord: Het peil is afhankelijk van het gebied, maar het moet het natuurlijke waterverloop volgen. De verandering in peil dient langzaam te gebeuren.

Vraag: Wat is het effect van het afmaaien van overjarig riet? Hoe kan ik het riet laten staan zonder dat het gaat rotten en hoe krijg je de strooiselophoping weg?

Antwoord: Het effect van maaien is divers, wacht je te lang (2 jaar) dan krijg je bosvorming, maai je te vaak dan krijg je geen goede rietopbouw. De strooiselophoping kun je tegengaan door af en toe het gebied droog te laten vallen.

Vraag: Het rietbeheer voor moerasvogels en voor flora is tegenstrijdig. Hoe los ik dit op?

Antwoord: Dit is niet tegenstrijdig. Het is tegenstrijdig als je kijkt naar het riet voor de oogst. Hier moet een balans in komen.

Vraag: Staat recreatie gelijk aan verstoring?

Antwoord: Niet per definitie. Recreatie geeft altijd een vorm van verstoring; de vraag is of dat erg is. Je moet in je gebied kijken of je het toegankelijk wilt maken voor kano's, boten of alleen om te wandelen.

Meer informatie: www.moerasvogels.nl

